

Bernáth László

AZ ALANY VÉDELMEBEN

Magánvélemény egy elfogadhatatlan bölcsességről

Szeretnék először néhány személyes példát elmondani, annak bizonyítására, hogy érdemes tiszteletben tartani az interjúalany szerepeit. S most nem színész-interjúalanyok szerepeiről van szó.

Először egy legalább harminc éves történet. Ráday Mihály készített egy dokumentumfilmet Tokajról, aminek akkor csak községi rangja volt. Ráday volt a rendező, operatörködött is, ezért nem akart maga kérdezni is, meghívott hát engem riporternek. Összesen 17 interjút kellett készítenem, de számomra mindmáig a legemlékezetesebb a tokaji plébánossal készült beszélgetés volt. Neki volt a legjobb bora, mert az ő szőlőjét szedték le legkésőbb a hívők. Ám először nem borüggyek miatt került a kameránk elé, s nem is a nagyszerű, penészből gazdag pincéjében, hanem fenn a parókián. Tudtunk róla, hogy írt egy tanulmányt a település egykor gazdag, természetesen egyházi iskoláiról. Nagy nehezen felleltük vele a reverendáját, mert a nélkül akart beszélni, aztán elindult a szokásos ceremónia. Akkor még a külső felvételek mind filmnyersanyagra készültek. Jött tehát a csapó: Béres Béla 1 – Tessék! Mire én: – Plébános úr úgy tudom ön írt egy tanulmányt Tokaj korábbi, egyházi iskoláról. Ha röviden összefoglalná: milyen iskolákról van benne szó?

Elkezdett beszélni, de a harmadik mondat környékén elnézést kért, s leállt. Mi a baj? – kérdeztük tőle, mire az volt a válasza: ha ezt így folytatja, akkor megharagszik rá az egyházi főhatósága. – Jó – mondtam én, kezdjük előlről, én majd másképpen kérdezek. Újabb csapó, újabb tessék, én pedig valahogy úgy kérdeztem, hogy ismereteim szerint Ön tanulmányt is írt a településről. Hallhatnánk erről valamit? – Elkezdett válaszolni, de megint leállt. Ne haragudjunk, de ha ő ezt a gondolatmenetet folytatja, akkor megharagszanak rá a hívők. Természetesen harmadszor is nekiindultuk, megint megállt, mert ha így folytatja, megharagszik rá a párttitkár, márpedig a hívők miatt neki fontos a jó viszony.

Mit tehattunk mást, levonultunk a pincébe, ahol már a borokról beszélgettünk, és rögtön kaptam tőle egy tüneményes választ. Megemlítettem, hogy a híres Issekutz-féle gyógyszer-tankönyvben a Vinum Tokajense is szerepel, de nem tudom, milyen betegsége javallott. Mire a válasz: – Hát a lelki betegsége, fiam.

Béres Bélának – akkoriban 60 éves körüli lehetett – nyilvánvalóan nagy tapasztalatai lehettek a nyilvános beszédben: heti misék, temetői gyászbeszéd, és így tovább. Ám itt most hármasként kellett megszólalnia: a katolikus egyház szigorú hierarchikus rendjében elfoglalt helye szerint, híveinek lelki

atyjaként s a gyülekezet képviselőjeként a helyi társadalomban. S nem mindig könnyű ilyesfajta hármass szerepben megszólalni.

Mielőtt tágabb összefüggésben próbálom elemezni ezt a helyzetet, szeretnék még két – rövidebb –, példát elmondani. Az Operaház akkori igazgatójával kellett, a szokásos évadnyitó sajtótájékoztató előtti napon, interjút készíteni: miről fog beszélni, természetesen biztosítva őt, hogy ez az újságban csak a tájékoztató utáni percekben, órában fog megjelenni. Igen kényelmetlen interjúalany volt, aki szóról szóra diktálta a mondatait. Ennek ellenére megígértette velem, hogy másnap reggel, még a megjelenés előtt, telefonon beolvasom a szöveget. Ez egyébként, az érvényes magyar törvények szerint kötelességem is volt, mert ha a riportalany kéri az előzetes bemutatást, azt a törvény kötelezően előírja. Lapzárta előtt alig egy órával nekiláttam hát a már oldallevonatban elkészült szöveg beolvasásának. Döbbenetemre, majd minden második vagy harmadik mondat után javításokat kért. Hiába mondtam, hogy szóról szóra azt írtam, amit lediktált, azt válaszolta: tudja, de ahogy most visszahallgatja a szövegét, rájött, ha ezt így hagyja, megsértődik ez meg ez az énekes, más hely miatt a koreográfus, több „elszólása” miatt pedig a gazdasági igazgató. Mit tehettem, javítottam kívánsága szerint.

Végül egy más típusú példa: többször is készíthettem interjúkat olyan színészekkel, mint Ruttkai Éva, Kálmán György – remélem, a fiatalok is tudják, ki volt Kálmán György színművész – és Szirtes Ádám. Sajnos már egyik sincs közöttünk. Ruttkai és Kálmán kétségbeejtő interjúalanyok voltak: többnyire igeneket és nemeket válaszoltak, pedig isten bizony, nem a magánéletükről érdeklődtem. /Talán Ruttkai egyik esete kivétel volt, amikor Pro Urbe, tehát a Városért kitüntetést kapott, és én mindenáron valami Budapesthez fűződő személyes élménye után faggatóztam. Végül, nagy öröömre elmesélte, hogy diákkorában, egy másik iskolába járó fiúval, úgy levelezett, hogy a Hősök terén akkor még álló kovácsoltvas lámpák sárkányfigurájának a szájába dugták az összerolnizott leveleiket./

Miért idéztem ezeket a történeteket? Először is azért, mert arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy senki ne feledje: a nyilvánosság számára készülő beszélgetések során, az alany szükségszerűen meg akar felelni a szerepeinek. A beszélgetés közben ne feledjük el, hogy mi is „szerepet játszunk”, a nyilvánosság nevében kíváncsiskodó hírlapíró szerepét. Egyáltalában nem biztos, hogy ugyanilyenek vagyunk otthon vagy a munkahelyünkön. A pszichológusok ugyan a lelki betegségek egyik forrását látják ezekben a gyakran álarcnak nevezett szerepekben. Kétségtelen, ilyesmi is előfordulhat, ha személyiségünk bizonyos tulajdonságaival, belső meggyőződésünkkel ellentétes szerepeknek kell tartósan megfelelni. Én azonban ezeket az „álarcokat” alapvetően természetes magatartásunk részének tartom. Míg valaki fiatal: szeretne a korosztálya általánosan elfogadott valamelyik szereptípusának megfelelni, később a férj, a feleség szerepeivel azonosulunk, aztán bizonyos szerepet kapunk a munkahelyünkön, mint am-

ennyire más a nagyszülő szerepe is. Nincs ebből semmi baj, ha csak kínosan nem másmilyen valakinek a karaktere, természete. Magánvéleményem, hogy elfogadhatatlan számomra a pszichológusok és egyéb „tanácsadók” gyakori bölcsessége, hogy „legyünk önmagunk!” Tessék mondani, melyik önmagunk? Mert ha becsületesen végiggondoljuk érzelmeinket, döntéseinket, akkor nagyon sokféle „én” kerekedik ki.

Béres Béla plébánosnak csak háromféle szerepnek kellett volna megfelelni a nyilvánosságot képviselő kamerák előtt. Óvatos ember volt, s bizonyára jól ismerte a szűkebb-tágabb környezetét. Mint ahogy Lukács Ervin – ő volt akkor az Operaház igazgatója, aki majd minden mondatát kijavította –, ugyancsak jól ismerte énekeseit, táncosait és a gazdasági igazgatóját. Nagyon fontos volt hát számára, hogy munkatársaival korrekt és baráti legyen a kapcsolata.

Idézhetnék még példákat tucatszám, s nemcsak ilyen ésszerű kifogások alkalmából, hanem ami sokkal gyakoribb: a riportalany hebeg-habog, rossz, magyartalan mondatokat mond. Ilyenkor hajlamosak vagyunk alanyunkat ostobának tartani, aki még a magyar nyelvvel is hadilábon áll. Persze ilyesmi is előfordul, de az esetek nem jelentéktelen számában ugyanerről a szerep-bizonytalanságról van szó. Néha ugyan ez a maga számára sem olyan világos, mint a két idézett példa esetében, csak azt érzi, attól fél, hogy ha ezt kerek-perec megmondja, akkor ebből baja lesz, de legalábbis kényelmetlenek a következmények.

Most már csak az a kérdés, hogy mit tegyen, vagy mit ne tegyen az újságíró ilyen esetekben? Természetesen semmiképpen nem javaslom, hogy ez visszatartson bárkit is, hogy megtudja, amiért felkereste az alanyát. Csak az a változat a rokonszenves, s amennyire lehet: követendő, hogy ha a riporter észreveszi – pláne ha meg is mondja, mint Béres Béla –, hogy milyen gondjai vannak a válasszokkal, akkor próbálja megtudni /természetesen hangsúlyozottan a hivatalos interjún kívül/, valójában milyen „szerepzavarai” vannak az alanyának, mi van a háttérben. Ezek után másképpen, a helyzetnek megfelelően, akár az egyenes kérdést megkerülve, beszélgessen tovább az alanyával. A helyzet más és más, szinte minden esetben. Természetesen más a helyzet, ha az anyját bérgyilkossal megölető fiúról van szó – mint, mondjuk, Soproni Ágnes színésznő fia esetében – vagy egy sikeres színész nagy erőpróbájáról. Persze az anyját meggyilkoltató fiútól nem érdemes megkérdezni: hogy tehetett ilyent? Pedig éppen ezt szeretnénk megtudni. Praktikusabb arról beszélgetni vele, hogyan alakult gyermek-, majd kamaszkorában az anyjához való viszonya, ami természetesen nem ment fel senkit, semmiféle gyilkosság bűnösségétől, de jobban érzékeltetni tudjuk: milyen a fiú gondolkodása, érzelemvilága és ez jobban megmutatja, hogyan jutott el a gyilkosságig. A másik célravezető módszer, amit Vitray Tamástól láttam sok-sok évvel ezelőtt, a rendszerváltás első éveiben, amikor egy honatya – amolyan politikus csizmadia a Kiszgazdapárt soraiból –, azt javasolta, hogy mindenkit végezzenek ki, aki valamilyen vezető szerepet vitt a Kádár-korszakban. Vitray nem tett mást, mint szinte minden mondat után magyarázatot

kért. Jóformán csak miérteket és „ezt hogy gondolta?” típusú kérdéseket tett fel, s végül minden „rákérdezés” nélkül leleplezte riportalanya ostobaságát. Természetesen más a helyzet, ha olyan köztisztelőben álló emberekről van szó, mint a plébános úr vagy az Operaház igazgatója.

Mint tapasztalhatják, ez a kérdéskör régóta foglalkoztat: mi van a másik oldalon? Már csak azért is, mert tapasztalatból tudom, hogy az újságíró megöregedvén maga is egyre többször lesz riportalany és tapasztalja, hogy mit jelent, amikor beszélgetőtársának fogalma sincs arról: valójában mire kérdezett rá. Bevallom: ez itt most, nagyon röviden, a reklám helye is, mert a „túlsó oldal” annyira érdekelt, hogy írtam is egy kis könyvecskét: Tanuljunk könnyen, gyorsan nyilatkozni. /Előzőleg megjelent egy Tanuljunk könnyen, gyorsan újságot írni című könyvecském is./ Az előbbiben megpróbáltam sokféle szakma, foglalkozás művelőinek – a diákoktól, az orvosokon át a katonatisztekig – életkor szerint is tanácsokat adni, ami lehetővé teszi, hogy őszinték legyenek és mégis megvédjék – nem az álarcukat – az igazi arcukat.